

PETER BURKE, *Exiles and Expatriates in the History of Knowledge, 1500–2000*,

Waltham (Mass.) 2017, Brandeis University Press / Historical Society of Israel, 294 s., ISBN 978-1-5126-0038-4

Pohyb lidí, zejména pobělohorský exil a přesuny obyvatel ve 20. století, tvoří významnou osu velkého vyprávění českých dějin. Na systematické historické studium migrace, jež by bylo interdisciplinárně, komparativně založené a mezinárodně ukotvené, však české prostředí zatím stále čeká. Mělo by přitom jít o komplexní reflexi nikoli pouze emigrací, jež jsou kódovány tradičně převážně jako ztráta, ale rovněž role českých zemí jako hostitelské společnosti a procesů, jež mohou být stejně tak dobře chápány a kódovány jako přínos či zisk a jež jsou v dominantním narativu dlouhodobě spíše opomíjeny.

Právě monografie Petera Burka *Exiles and Expatriates* systémově interpretuje imigrační proudy jako přínosné pro cílové společnosti a soustředí na ně jádro pozornosti. Ostatně před termínem *migration history* upřednostňuje Peter Burke spojení *history of diasporas*, jež implicitně akcentuje přistěhovalé obyvatele a jejich sociální struktury. Svou knihu ukotvuje na pomezí *history of diasporas* a *history of knowledge*. Zajímá jej tedy přenos a přetváření vědění, k němuž prostřednictvím migrací docházelo. Burkeovo pojetí vědění je přitom velmi inkluzivní. Již ve své práci *Společnost a vědění. I. Od Gutenberga k Diderotovi*, na niž navazuje, upozorňoval na význam praktického zkušenostního vědění expertního charakteru, jež mohlo zahrnovat například babické, léčitelské či řemeslné vědění. Vědění je tak chápáno jako vytvářené prakticky celým spektrem společnosti („od řemeslníků po učence“), častěji však spojované s elitními historickými aktéry (ať již je jimi přivlastňováno nebo jim připisováno). S jistou dávkou nadsázky Burke dokonce tvrdí, že pokud by chtěl vyvolat senzaci, napsal by, že velké revoluce ve vědění jako renesance, osvícenství či vědecká revoluce úzce souvisely s tím, že určité formy lidového či praktického vědění vypluly na povrch, resp. dostaly se do tisku.¹

Kontinuity se starším Burkeovým bádáním lze spatřovat také v dějinách překládání. Jak upozorňuje, exil učinil z řady migrantů překladatele. Stranou výraznějšího Burkeova zájmu a zároveň badatelskou výzvou do budoucnosti zůstávají asymetrie v poptávce po určitých jazycích. Zatímco diaspora byzantských učenců po roce 1453 mohla těžit z významu řečtiny v renesanční Evropě a hugenotští

1 PETER BURKE, *Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*, 2000, s. 14–15 [PETER BURKE, *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2007, s. 27].

migranti z vzestupu francouzštiny v dlouhém 18. století, situace pobělohorských exulantů z českých zemí byla hluboce odlišná. Jako určité symptomy poměrně nízkého zájmu o české prostředí působí mylně uvedený rok bitvy na Bílé Hoře (s. 59) a překlep u jména Milady Blekasted (s. 246). Z širokého spektra různých migračních vln se Burke zdaleka nejvíce zaměřuje na exodus hugenotů po zrušení Ediktu nantského roku 1685. Tím si ale jako preferovaný objekt zájmu zvolil exilovou vlnu, která byla atypická právě v tom smyslu, že francouzská kultura a jazyk se těšily vysoké prestiži. Frankofonní emigranti tak představovali v Evropě uprchlíky poměrně vítané a ceněné. Situace exulantů bývá však obvykle spíše odlišná.

Kromě určitých kontinuit v zájmu o dějiny vědění a překládání se nová monografie od Burkeových předchozích prací v řadě ohledů liší. Emeritní profesor Emmanuel College v Cambridge v ní dává jasněji než dříve najevo svá stanoviska a postoje nejen odborně historické, ale také občanské. Je také patrné, že Peter Burke pociťuje obavy a otřesení. V dedikaci knihy připomíná migrantskou minulost své ženy, Marie Lúcie Pallares-Burke a všech svých prarodičů, z matčiny strany židovských uprchlíků z území ruského impéria, z otcovy strany irských migrantů hledajících důstojnější podmínky k životu. Věnování tak formuluje jako solidární gesto, v němž rezonuje myšlenka „všichni jsme migranti“. Mezi vlastní text knihy a část určenou pro přílohy vložil svůj komentář k brexitu, který chápe jako cestu k provincializaci a k omezení kognitivní pestrosti a kreativity.

Jedním ze základních pojmů, které Burke v knize používá, je deprovincializace. Chápe ji jako zastřešující termín pro řadu procesů, z nichž zvláště vyzdvihuje prostředkování (*mediation*), odstup (*distantiation* či *detachment*) a hybridizaci (*hybridization*). Prostředkování v Burkeově pojetí je jazykové i šířeji kulturní povahy a zahrnuje šíření/diseminaci mediálními cestami. Při analýze exilu je dle Burkea vhodné uvažovat o tíhnutí aktérů k nadhledu, resp. makroperspektivě či multiperspektivitě v důsledku migrací získaného odstupu (*distantiation*) či zkušenosti marginality. Burkeův přístup je tak poněkud laskavě optimistický až nekritický. Nepočítá s tím, že sociální vyloučení nemusí činit lidi jen empatickými, ale také indiferentními či bezohlednými, a že ve vysoce kompetitivním akademickém prostředí nenalézá uplatnění jen idealizovaný typ ušlechtilého akademika. Jeho idealismus pramení z přesvědčení, že interkulturní zkušenost a výše zmíněná hybridizace s sebou přináší pozitiva, jež vysoce předčí možná rizika či negativa.

Metodologicky se Burke explicitně hlásí k prosopografii, tedy metodě kolektivní biografie, která postupuje zejména částmi knihy, v nichž se nemůže opřít o své starší texty, a umožňuje tudíž určité ad hoc doplnění, když autorův výzkum materiálově vysychá. Je patrné, že Burke se suverénně pohybuje v ambiciózně rozvrženém terénu, jenž právě díky kombinaci historicko-antropologických

a sociálněvědných přístupů s prosopografií a regresivní metodou hravě zvládá a poskytuje inspirativní uvedení do problematiky.

Monografie je komparativně založená a Burke se rozhodl srovnávat napříč časovou osou: raně novověké vlny převážně konfesních migrací s migračními proudy po roce 1789, jež chápe jako převážně politicky motivované. Lze namítnout, že takové dělení příliš redukuje komplexitu pohnutek historických aktérů. Každopádně Burkeovi dovoluje akcent na novodobé migrace, zejména na odliv vědců z východní a střední Evropy na Západ, uplatnit řadů svých osobních vzpomínek na kolegy, jako byli Eduard Goldstücker, Dalibor Veselý či nedávno zesnulý Mikuláš Teich.

Zahrnutí moderních migrací umožnilo Burkeovi zaostřit pozornost na migraci vědkyň, jež se jeví jako badatelsky nedoceněná a volá po dalším zájmu do budoucna. Součástí velkého odlivu mozků byly od 30. let 20. století stále častěji ženy s univerzitním vzděláním. Jejich vyhlídka na uplatnění v akademickém prostředí byly nízké. Řada z nich dlouhodobě kultivovala své odborné zájmy soukromě a paralelně se zaměstnáváními jako chůvy, pokojské, úřednice, jazykové lektorky, knihovnice, editorky či korektorky. Burke připomíná například Violu Klein (1908–1973) s rakousko-česko-židovskými kořeny, která dosáhla na London School of Economics druhého doktorátu a publikovala několik dodnes zásadních prací, například *The Feminine Character* (1946) či *Britain's Married Women Workers* (1965). Vědeckou pozici socioložky na University of Reading ale získala teprve v šestapadesáti letech.

Jako přílohu připojil Burke stručný přehled humanitních vědkyň migrantek za období 1933–1941. Seznam čítá stovku historiček umění, historiček, lingvistek, psychologek, socioložek a žen dalších specializací, převážně se středoevropskými kořeny (s. 191–203). Kniha postrádá ucelenější závěr, což lze zřejmě přičíst okolnosti, že se jedná o několik rozpracovaných přednášek, jež původně zazněly jako součást cyklu k počtě Menahema Sterna v Jeruzalémě v roce 2015. Autor zároveň na posledních řádcích explicitně formuluje přání, aby si čtenáři po zavření knihy odnesli vědomí důležitosti migrace pro dvojí deprovincializaci: hostitelských zemí i migrantů samotných.

Oceňuji, že se Burke v knize kriticky snažil vyhnout pojetí, jež by osudy vědců a vědkyň v exilu prezentovalo jako sérii úspěchů či jako oslavu kosmopolitismu akademiků, k čemuž by mohly svádět některé slavné příklady (Albert Einstein). Prostřednictvím zahrnutí žen, zohlednění nelineárních kariér, ale také přezíravého či odmítavého přístupu k nově příchozím, zmínkami o sebevraždách vědců či roli provinčních univerzit v poskytování šancí akademikům na útěku vytváří subverzivní obraz hodný pozornosti. Narušení tlaku k triumfalistickému přístupu k vědeckým kariérám je pro analýzu akademického prostředí více než žádoucí a aktuální.

Jak bylo výše naznačeno, esejisticky pojatá kniha nese jasný Burkeův rukopis, znovu se v ní vynořují předměty jeho dlouhodobého zájmu, které kreativně doplňuje. Je ale třeba také říci, že ponechává stranou řadu nosných konceptů a přístupů, jež současné sociální vědy využívají k analýze dějin migrací, například jako koncept dokumentality (M. Ferraris), pojetí diaspor jako společenství představ v návaznosti na Benedicta Andersona či mediální reprezentace migrací apod.

Veronika Čapská